

OSNOVNE KARAKTERISTIKE I POSLEDICE PRANJA NOVCA
NA GLOBALNOM TRŽIŠTU

*BASIC CHARACTERISTICS AND CONSEQUENCES OF MONEY LAUNDRY
ON A GLOBAL MARKET*

BRANISLAV BRCANSKI,
doktorant na Ekonomskom fakultetu Subotica, Univerzitet u Novom Sadu

Apstrakt: *Pranje novca je proces prikupljanja novčanih sredstava na nezakonit, ilegalan način putem određenih krivičnih radnji. Osnovni cilj pranja novca je da se "prljavi novac" uključi u legalne tokove poslovanja. "Prljavi novac" se stiče uglavnom putem šverca, prodajom droge, oružja i drugim nezakonitim radnjama. Problemi pranja novca su globalni, tj. pogodaju ceo svet, te se sve zemlje bore da iskorene ovaj opasni tip kriminala. Zemlje koje se na adekvatan način ne suprotstave fenomenu pranja novca su u velikom problemu, jer nisu interesantne za strane investicije, pa samim time su i osuđene na ekonomsku propast. Dokažano je da su zvaničnici u takvim zemljama takođe podložni kriminalu preko korupcije i naravno, niko ne želi da investira na takvom tržištu. Prema tome, programi za borbu protiv pranja novca predstavljaju i više od jednostavnog sredstva za sprovođenje zakona, jer je u interesu svake zemlje da iskoreni ovaj vid kriminala.*

Ključne reči: *pranje novca, integracija, tranzicija, nestabilnost.*

Abstract: *Money laundering is the process of raising funds illegally, illegally using specific criminal acts. The main objective of money laundering is to be "dirty money" involved in the legal flow of business. "Dirty money" is acquired mainly through smuggling, drug trafficking, weapons and other illegal activities. The problems of money laundering are global, that affect the whole world and all countries are struggling to eradicate this dangerous type of crime. Countries that are not adequately confront the phenomenon of money laundering are in big trouble, because they are not interesting for foreign investment, and thus were condemned to economic ruin. It is proved that the officials in these countries is also subject to corruption and crime through the course, nobody wants to do business in such markets. Consequently, programs to combat money laundering and are more than a simple means for law enforcement, because it is in the interest of every country to eradicate this type of crime.*

Key words: *money laundering, integration, transition, instability.*

JEL Classification: E 49; F 39;
Review; Recived: Februar 03, 2011

1. Definisavanje pojma pranja novca

U teoriji se termin pranje novca povezuje sa SAD u periodu prohibicije 30-ih godina 20. veka, kada su kriminalci poput Al Kaponea i Bagzija Morana svoj novac zarađeni od proizvodnje, krijumčarenja i prometa alkoholnih pića, prostitucije, iznuda i kladjenja prikazivali kao profit ostvaren u lancu svojih perionica za pranje veša. Naime, kako domaćinstva u tom vremenu nisu imala veš mašine ovo je bio sjajan paravan za pranje novca jer je veliki broj ljudi plaćao pranje veša u tim perionicama, a profitu ostvarenom u njima dodat je i profit ostvaren kriminalnim radnjama i taj zbir je prikazivan kao profit perionica. S druge strane, postoje mišljenja da je autor koncepta pranja novca zapravo Majer Lenski, koji je tridesetih godina prošlog veka bio poznat kao vešti mafijaški računovođa. Poučen Al Kaponeovom nepažnjom, koja ga je zbog neplaćanja poreza odvela u čuveni zatvor Alkatraz, Lenski je rešio da ne upadne u istu zamku, a kako nije želeo da plaća državne dažbine, zaključio je da je jedino novac za koji

poreznici ne znaju, po definiciji, novac oslobođen poreza. Dakle, treba ga sakriti. Uskoro je otkrio sve blagodeti anonimnih računa koje su nudile banke u Švajcarskoj i stvara jedan od prvih načina pranja novca koristeći se konceptom pozajmica od švajcarskih banaka u koje je prethodno uloženi novac stečen nelegalnim i nezakonitim aktivnostima, a koji se vraćao u SAD kao pozajmica različitim firmama koje su posedovale kriminalne organizacije. Lenski je svoje partnere iz sfere kriminala uverio da je budućnost skrivanja novca ekspanzija istog u inostranstvu na tzv. *offshore* bankovne račune. Tako ih je odveo u Havanu, a zatim i na Bahame gde su transferisana ta nelegalno stečena sredstva i na taj način je stvoren mehanizam koji će kasnije postati poznat kao pranje novca, a Majer Lenski je postao svojevrsna legenda.

U literaturi se spominje da je izraz pranje novca promovisao londonski list „*The Guardian*“ 1973. u vezi sa Niksonovom aferom „*Watergate*“, a radilo se o iznosu od dvestotine hiljada dolara, namenjenih za finansiranje američke republikanske predizborne kampanje. U ovom periodu

izraz pranje novca je bio izuzetno popularan i često korišćen, te mnogi teoretičari smatraju da je 1973. zapravo prekretnica u ozbiljnijem bavljenju ovim fenomenom. Danas je pranje novca izuzetno rasprostranjena pojava i veoma je teško utvrditi kolika se suma novca prebaci iz nelegalnih u legalne tokove na globalnom nivou godišnje. Ipak mnogi smatraju da je ta suma poprilično velika i da se kreće između 2 i 5% globalnog godišnjeg bruto svetskog dohotka ili između 600 biliona i 1.5 triliona USA\$ godišnje (Baker 2003, p. 3).

2. Osnovne karakteristike pranja novca

U društvima sa značajnim prisustvom sive ekonomije, a pogotovo kriminalnih aktivnosti u koje spadaju trgovina narkoticima i oružjem, podstiče se potreba da tako pribavljen novac bude unešen u legalne tokove, što predstavlja ključni momenat koji se naziva pranjem novca. Pranje novca nije samo problem sa razvijenom tržišnom ekonomijom i *offshore* centrima, već svaka zemlja koja je uključena u globalni finansijski sistem može biti ugrožena tim nedozvoljenim radnjama. Pranjem novca se, jednostavno, želi osigurati da se ova nelegalna aktivnost na kraju i isplati, a uslovljava ga potreba da oni koji se bave ovim poslovima zamaskiraju poreklo tog novca kako bi izbegli otkrivanje i rizik od sudskog gonjenja.

Definisanje procesa pranja novca predstavlja složen zadatak posebno zbog činjenice da se radi o pojavi kriminalnog karaktera i što ga krivično zakonodavstvo svih zemalja ne sankcioniše. Uopšteno, pod pojmom pranja novca se podrazumeva niz višestrukih transakcija koje se koriste za prikrivanje izvora finansijske imovine tako da se ona može koristiti bez kompromitacije vlasnika. Pranje novca predstavlja uključivanje novca stečenog nelegalnim transakcijama u normalne finansijske i ekonomske tokove, čime se daje legalitet tako nelegalno stečenoj imovini. *Bank of England* definiše pranje novca kao proces kojim kriminalci vrše pokušaj skrivanja pravog porekla i vlasništva novčanih sredstava stečenih kriminalnim aktivnostima. Ukoliko bi se takva operacija uspešno izvela, stekao bi se faktički posed nad sredstvima i u završnoj fazi stvorilo zakonom dozvoljeno pokriće pravog izvora tih sredstava.

Ukoliko bi preciznije želeli da definišemo šta znači pranje novca možemo reći da ono predstavlja prevođenje nelegalnih novčanih tokova, kroz niz postupaka, do novčanih fondova koji samo naizgled imaju legalne i realne izvore. Pranje novca je obično povezano sa organizovanim kriminalom, a gotovo uvek sa veoma ozbiljnim zakonski nedozvoljenim aktivnostima. Na međunarodnom nivou, kretanje kapitala pod uticajem pranja novca može delovati destabilizirajuće zbog integrativne prirode svetskog finansijskog tržišta. Naime, finansijske teškoće nastale na jednom mestu mogu se vrlo lako proširiti i u druge zemlje, pretvara-

jući tako nacionalni problem u međudržavni. Organizovani kriminal može biti i značajna pretnja međunarodnom miru i sigurnosti. Osim trgovine drogom veliki novac treba legalizovati i nakon aktivnosti u prevarama i ostalom finansijskom kriminalu, trgovini oružjem, terorizmu, iznuđivanju, ucenama i sl.

Pranje novca podrazumeva rešavanje, pretvaranje ili čišćenje novca stečenog kriminalnim aktivnostima, njegov prelaz preko međunarodnih granica i ponovno uključivanje tog novca u regularne novčane tokove. Naime, pranje novca je velika pretnja integritetu finansijskih ustanova, koja dovodi u nepovoljan položaj privredne subjekte koji legalno posluju. Oni koji se bave nelegalnim aktivnostima pranja novca ne nastoje ostvariti najvišu stopu dobiti na novac koji legalizuju, već im je važnije mesto ili investicija koje će im omogućiti najlakše i najbrže prebacivanje novca u legalne finansijske tokove. Na taj način novac može putovati iz zemlje sa dobrom ekonomskom politikom u kojoj se ostvaruju više stope dobiti, u zemlje sa lošijom ekonomskom politikom i nižim prinosima od uloženi sredstava. Tako se zbog pranja novca može dogoditi da se slobodni kapital ulaže manje racionalno, što u velikoj meri može narušiti postojeće ekonomske tokove.

Pranje novca, kao i ostale nezakonite aktivnosti, utiče na regresivnu distribuciju dohotka i stvaranje velike potrošačke moći pojedinaca u uslovima opšte recesije. Na taj način se iskrivljuje struktura potrošnje, pogotovo među bogatima i nastaju društvene grupe novih bogataša. Velika sredstva koja se zarađuju pranjem novca utiču na porast potražnje za luksuznim proizvodima, povećanje cena nekretnina i nekih potrošnih dobara, što sve podstiče inflaciju. Ovde možemo navesti i neke od osnovnih karakteristika pranja novca (prema: Klasens, 2006, ss. 35-36):

- Prvo, globalna priroda fenomena pranja novca čini da geografske granice postaju sve irelevantnije. Perači novca imaju tendenciju da premeštaju svoje aktivnosti u jurisdikcije gde je malo ili slabo utvrđenih mera za borbu protiv pranja novca.
- Drugo, ni jedan značajniji novi metod pranja novca nije bio identifikovan tokom protekle godine. Međutim, veliki broj tradicionalnih tehnika za pranje novca kao što su takvo strukturisanje transakcija da bi se izbegli zahtevi za izveštavanjem, krijumčarenje gotovog novca, valutna konverzija i korišćenje *offshore* finansijskih centara i dalje ostaju najistaknutiji metodi za sakrivanje dobiti od kriminala. Razni oblici korišćenja interneta, kao što je igranje na sreću u kasinu i bankarske aktivnosti vezane za to, kao i elektronsko internet bankarstvo sve više pružaju mehanizme koji bi mogli biti upotrebljeni za brzo kretanje novca, koje se sve više udaljava od upotrebe tradicionalne papirne valute u industrijalizovanim zemljama.

- Treće, postoji uzlazni trend među peračima novca da se sve više udaljavaju od bankarskog sektora ka sektoru nebankarskih finansijskih institucija. U tom nebankarskom finansijskom sektoru, upotreba menjačnica i biznisa za novčane doznake (kao što su kompanije za elektronski transfer novca) da bi se otarasili od dobiti iz kriminala, ostaju među najčešće citiranim pretnjama.
- Četrto, postoji i stalan porast same količine kriminalnog gotovog novca koji se švercuje iz zemalja za plasman u finansijske sisteme u inostranstvu. U mnogim evropskim i drugim jurisdikcijama, ne postoji malogranična evidencija koja bi pratila putanju kretanja gotovog novca, a prilično je jednostavno za perače novca da odnose velike sume gotovine preko kopnenih granica u susedne pravosudne sisteme. Kao i u slučaju droga, zvaničnici zaduženi za borbu protiv kriminala veruju da iako putnici iznose na sebi velike količine gotovog novca, ipak još veći deo keša ostaje verovatno skriven u prevozu tereta. Ovaj trend švercovanja gotovog novca čini se da se može uglavnom pripisati uspehu koji je postignut u merama za sprečavanje pranja novca koje primenjuju banke i druge finansijske institucije u jurisdikcijama koje zahtevaju otkrivanje i prijavljivanje velikih gotovinskih plasmana.
- Peto, trend koji se najviše zapaža kod perača novca je povećanje upotrebe nefinansijskog biznisa ili profesija koje nisu srodne bankarskim institucijama. Perači novca sve više dobijaju pomoć od profesionalnih pomagača, kao što su računovođe, beležnici, advokati, posrednici za promet nekretninama i posrednici u kupovini i prodaji luksuznih roba, dragocenih metala, pa čak i trajne potrošne robe, tekstila i drugih proizvoda koji su deo uvoza i izvoza. Sve ove pogodnosti koriste veliki raspon sredstava da bi se zamaskiralo poreklo i vlasništvo problematičnih sredstava. Upotreba paravan kompanija, obično osnovanih unutar jurisdikcija *offshore* finansijskih centara, jedno je od tih uobičajenih sredstava.
- Jedna od najrasprostranjenijih i najjednostavnijih shvatanja pranja novca je pretvaranje „crnog novca u zeleni“;
- Pranje novca je finansijska operacija kojom se određena sredstva šalju preko brojnih deponenata, odnosno preko brojnih računa kod različitih banaka u cilju skrivanja početnog izvora tih sredstava;
- Pranje novca je proces kojim se novac, kao prihod od kriminala, promeće kroz finansijski sistem tako da ilegalno prikrije svoju prirodu i pojavljuje se kao da potiče iz legalnog izvora;
- Pranje novca je proces u kome se prihodi za koje postoji sumnja da su stečeni kriminalnom aktivnošću transformišu, prebacuju, razmenjuju i integrišu sa legalnim sredstvima u cilju prikrivanja pravih prihoda, izvora i vlasništva nad tim prihodima. Cilj procesa je da učini da finansijska sredstva budu prikazana kao legitimna (definicija je predložena i usvojena 1995. na Generalnoj skupštini Interpola);
- *Bank of England* pranje novca definiše kao proces kojim kriminalci vrše pokušaj sakrivanja pravog porekla i vlasništvo novčanih sredstava stečenih kriminalnim aktivnostima. Ukoliko bi se takva operacija uspešno izvela, stekao bi se faktički posed nad sredstvima i u završnoj fazi stvaralo zakonom dozvoljeno pokriće pravog izvora tih sredstava;
- Najrasprostranjenija definicija u SAD pod ovim pojmom podrazumeva metode koje se primenjuju za transakciju novca dobijenog na nečastan način, kako se ne bi otkrilo njegovo nelegalno poreklo.

3. Faze pranja novca

Pranje novca podrazumeva veoma kompleksne i često složene transakcije i operacije koje se ne odvijaju prema jedinstvenim pravilima već se prilagođavaju datoj situaciji. Uprkos različitim metodama postoji saglasnost da se proces pranja novca sastoji iz tri osnovne faze, i to (Gilmor 2006., s. 32):

- faza plasiranja, u kojoj se novac neposredno ostvaren kao posledica različitih vrsta nelegalnih i nezakonitih aktivnosti prvi put ulaže u finansijsku instituciju ili se njime kupuje određena imovina;
- faza presvlačenja ili smeštanja, u kojoj se pokušava prikriti ili promeniti stvarno poreklo ili vlasnici sredstava;
- faza integracije, u kojoj se novac uključuje u finansijski sistem i legalne privredne tokove.

Međutim, često se pojedine faze ne mogu jasno razlikovati i često se mogu međusobno preklapati. Kako će

Može se reći da je pranje novca veoma složen proces i upravo iz tog razloga se u literaturi pojavljuju različite definicije pranja novca, a kao najsveobuhvatnije i najšire prihvaćene se mogu izdvojiti sledeće:

se odvijati pojedina faza i koje će se metode pri tome koristiti zavisi kako od raspoloživih mehanizama za pranje novca tako i od zahteva organizovanog kriminala koji taj posao i naručuje. U svakom slučaju pranje novca podrazumeva mnogobrojne međusobno različite tehnike koje su obično veoma složene, domišljate i tajne, a zajedničko im je da se putem njih mora sakriti originalno poreklo i vlasništvo nad novcem.

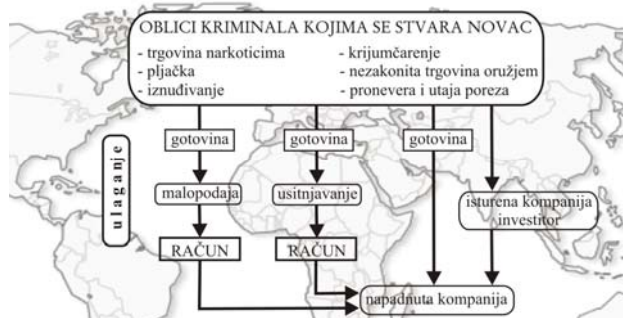
3.1 Faza plasiranja

Prva faza se naziva plasiranje ili ulaganje (*Placement*) koja podrazumeva fizičko raspolaganje gotovim novcem, a završava se deponovanjem velikih iznosa sredstava kod domaćih ili inostranih finansijskih institucija. Naime, radi se o uplaćivanju gotovog novca koji potiče od različitih oblika nelegalnih i nezakonitih poslova na bankovne račune pod plaštom nekih legalnih poslovnih aktivnosti. Nakon toga kada se taj novac sumnjivog porekla pomeša sa prihodima od legalnog poslovanja, značajno se smanjuje mogućnost njegovog otkrivanja. Neki od postupaka koji su karakteristični za fazu ulaganja su: a) uplata novca sumnjivog porekla pod pokrićem redovnih gotovinskih prihoda od poslovanja, b) osnivanje lažnih, tzv. „fantomskih preduzeća“, koja ne posluju i postoje samo kao sredstvo za uplatu gotovog novca na račune u bankama i c) usitnjavanje velikih suma novca među saradnicima koji ih polažu na račune u iznosima koji su dovoljno mali ili su ispod zakonskog cenzusa, ne privlače sumnju bankarskih radnika te nisu predmet izveštavanja i posebnog praćenja (prema: Puls magazin o koriciji, Centar za menadžment, Beograd, br. 07-08/2004, s. 3). U ovoj fazi u novije vreme se susreću i kupovina, odnosno preuzimanje preduzeća koji su u ozbiljnim finansijskim problemima i čiji računi treba da posluže samo kao tzv. „bojler“ računi gde će se sliti novac prethodno deponovan na račune kod raznih finansijskih institucija.

Sve učestalije, gotov novac se prenosi preko državnih granica i deponuje kod finansijskih institucija u inostranstvu, i to obično u zemljama sa slabijom kontrolom prometa gotovog novca. Uglavnom se za taj novac kupuje roba velike vrednosti, kao što su umetnička dela, plemeniti metali, avioni, nekretnine, automobili itd. sa namerom da se preprodaju i naplate putem bankarskog čeka ili transfera. Novac koji potiče od kriminalnih aktivnosti se na taj način pomera ka negotovinskim oblicima vrednosti koristeći veliki broj različitih metoda. Indikatori koji mogu ukazivati na pranje novca su neobično visoki iznosi deponovanog gotovog novca bilo da je u pitanju učestalost ili visina iznosa. Sve u svemu može se reći da bez obzira u kojoj se formi odvija pranje novca, osnovni cilj prve faze je ubacivanje gotovog novca u legalne finansijske tokove. Ovaj korak je veoma rizičan jer je raspolaganje većim iznosima gotovog novca samo po sebi rizično. Naime, teško ga je sačuvati od drugih osoba koja se

bave sličnim aktivnostima, izbeći policijske istrage i stroge bankarske procedure za poslovanje sa gotovim novcem. Zato je ova faza prelaska iz novca u gotovom obliku u novac na računu u banci, ključna za sprečavanje pranja novca i glavne aktivnosti svih institucija koje se bave takvim poslovima usmerene su na razradu strogih procedura i kontrole kako bi se onemogućio pokušaj uplate velikih količina gotovog novca na redovne račune kod finansijskih institucija širom sveta.

Slika 1. Ilustracija faze ulaganja ili plasiranja (Ibid., s. 3)

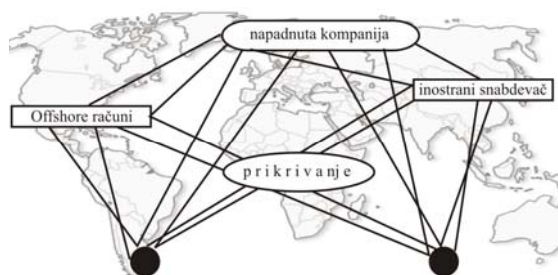

3.2 Faza presvlačenja ili smeštanja

Druga faza naziva se faza presvlačenja, smeštanja ili prikrivanja (*Layering*) i sastoji se od niza veoma složenih finansijskih transakcija koje imaju za cilj da odvoje nezakonito stečen novac od njegovih izvora i da se svi tragovi o njegovom zakonom nedozvoljenom poreklu prikriju u učine regularnim i legalnim za sve organe revizije i kontrole. Presvlačenje je najznačajnija faza jer je u ovoj fazi novac ušao u bezgotovinski promet i osnovni cilj je da se raskine veza između novca i njegovog nezakonitog porekla. U ovoj fazi radi prikrivanja tragova, novac se brojnim transakcijama prebacuje sa računa na račune širom sveta, a najpogodniji za to su *offshore* računi investicionih ili penzionih fondova. Naime, da prebacivanje novca u inostranstvo ne bi izgledalo sumnjivo, oni koji se bave nelegalnim aktivnostima pranja novca često osnivaju firme u inostranstvu gde se pojavljuju u ulozi dobavljača. Sam postupak funkcioniše tako što inostrani dobavljač šalje lažne ili uvećane fakture tzv. „bojler“ kompaniji u kojoj je već došlo do deponovanja nelegalno stečenog novca. Međutim, do razmene roba ili obavljanja usluga i ne dolazi ili se ono čini u neodgovarajućem broju ili kvalitetu, a jedino što se kreće je novac, koji se prividno bezazleno prebacuje u inostranstvo radi legalnih privrednih aktivnosti.

Tokom ove faze u samom procesu pranja novca obavi se veliki broj transakcija kojima se novac prenosi po čitavom svetu i može se reći da su mnoge od ovih transakcija besmislene i za njih se ne može pronaći nikakvo pokriće u poslovanju jer u suštini osnovni cilj ove faze nije sticanje profita već prikrivanja tragova kretanja novca svakome ko pokuša da istraži odakle novac potiče.

Slika 2. Faze prikrivanja, presvlačenja i/ili smeštanja (Ibid., s. 4)

Naime, neke ostrvske zemlje nazivaju se poreskim rajevima, jer se u njima ne ispituje poreklo novca, a nezakonitim se označavaju i smatraju samo one radnje koje se obave na njihovoj teritoriji. Dakle, mora se poslovati po zakonu, ali nije bitno odakle novac dolazi. Na Sejšelima se, na primer, uz ulog od milion dolara u osnivanje firme može dobiti i državljanstvo. Faza presvlačenja se može sprovesti na mnogo načina, a počinioce je veoma teško u tome osujetiti. Naime, moguće je da se gotov novac deponovan u prethodnoj fazi doznači redovnim bankarskim kanalima, izvrši konverzija u monetarne instrumente, kao što su obveznice, putnički čekovi, akcije i sl., prepreda kupljena roba velike vrednosti, a zatim se sredstva ulože u imovinu i legalne poslovne poduhvate. Posebno su atraktivna ulaganja u turizam i zabavu, kao što su ulaganja u kockarnice, kladionice ili hotele. U toku jednog dana novac može da promeni desetine računa širom sveta, pa je za otkrivanje potrebna združena međudržavna akcija. Ako na svom putu pređe preko neke od zemalja koje su označene kao nekooperativne, otkrivanje da gotovo pada u vodu, jer se iz tih zemalja ne može dobiti ni jedan podatak o novčanim transakcijama.

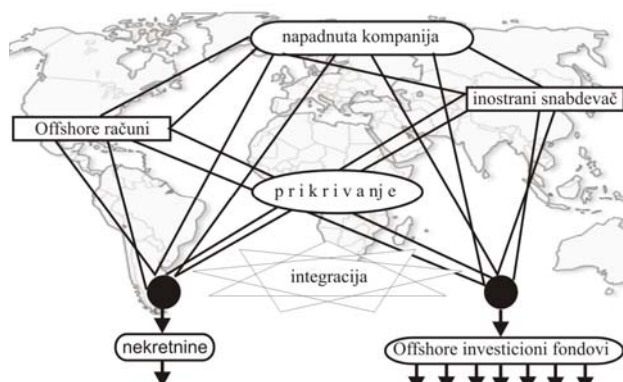
Zajednička karakteristika svih načina smeštanja novca je ujedno i njegova najveća slabost, jer činjenica je da se veliki deo tako sprovedenih transakcija obavlja posredstvom kompanija osnovanih u *offshore* finansijskim centrima. Reč je o tzv. školjka kompanijama, gde se obično lokalni advokati pojavljuju kao nominalni vlasnici, prikrivajući prave vlasnike od javnosti i omogućavajući im da se služe poslovnom diskrecijom banaka u odnosu banka – klijent. Na taj način se otvaraju mogućnosti za navedene nelegalne transakcije i operacije. Pojačanom kontrolom poslovanja ovakvih kompanija, tj. kontrolom prometa novca preko njihovih računa kod banaka širom sveta, od strane centralnih banaka svake zemlje, eliminisao bi se veliki deo tih operacija i smanjila mogućnost da se završi druga faza pranja novca. Može se reći da oni koji se bave nelegalnim aktivnostima pranja novca u ovoj fazi nastoje da obave što je moguće veći broj transakcija između polaganja gotovog novca i konačnog cilja, a to je uključivanje novca sumnjivog porekla u legalne finansijske i ekonomske tokove. Sistemi za

elektronski transfer novca pospešuju i olakšavaju proces presvlačenja jer omogućuju brzo pomeranje velike količine novca sa računa u različitim zemljama.

3.3 Faza integracije

Poslednja faza naziva se faza integracije (*Integration*) i predstavlja složenu operaciju transfera sredstava koja onemogućuje njihovo otkrivanje. Na taj način omogućeno je sticanje bogatstva pojedinaca iz, samo naizgled, legalnih i regularnih transakcija. Ukoliko je faza presvlačenja uspešno završena novac sumnjivog porekla se integriše u finansijski sistem i ova sredstva se tretiraju kao legalni poslovni fondovi. Varijanteti operacija i tehnika u ovoj fazi su zaista ogromni. Novac ulazi u legalne tokove, a trenutno najpopularniji metod integracije je kupovina nekretnina. Vrlo je aktuelno i oživljavanje preduzeća koja se nalaze u teškoćama, tako što se u njih investira ogromna suma novca nakon koje preduzeće nastavlja normalno da posluje koristeći taj novac kao svoj kapital, a vlasnici tog novca nastalog na nezakonit način od uloženi sredstava dobijaju kamate i dividende, kao zakonski ostvaren prihod.

Slika 4. Faza integracije (Ibid., s. 5)

Neke od karakterističnih tehnika su i pozajmice vlasnika od sopstvenih kompanija koje služe samo kao paravan za ovu fazu pranja novca ili zaduživanje kod domaćih banaka i drugih finansijskih institucija, na osnovu obezbeđenja koje se polaže na račune tih institucija u inostranstvu i sl. Sledeća zajednička tehnika i metod je fiktivno poslovanje u inostranstvu. To znači da domaće kompanije fiktivno prodaju robu i usluge u inostranstvu nekoj od školjka kompanija iz *offshore* regiona, koje zatim jednom od tehnika raspodele ili kreditiranja, novac transferišu na privatne račune vlasnika. Istraživanja pokazuju da u tranzicionim zemljama sa slabim nadzorom ili kontrolom, najčešće dolazi do pranja novca u fazi ulaganja gde se kupuje firma koja će prikupljati nelegalno stečeni novac i uključivati ga u legalne tokove, odnosno, imaće funkciju školjka kompanije. Ukoliko je kupljena u fazi ulaganja, ili na prelazu u fazu prikrivanja, u tu kompaniju se neće ulagati, zaposleni neće imati previše posla, plate će u početku biti nešto veće, a kasnije mogu čak postati i problem. Takve kompanije nužno idu ka

izumiranju, jer nemaju realne ekonomske osnove da bi živele u narednih nekoliko godina. Ukoliko je firma kupljena u poslednjoj, integracionoj fazi, u nju će se ulagati, jer ona treba da donese profit novim vlasnicima koji treba da postanu ugledni građani. Ako bi se čak pravila analiza poslovanja, realan je prosperitet ovakve firme u narednih nekoliko godina.

Naime, ovi trendovi nisu izraženi samo u zemljama u tranziciji. Mnogobrojna multidisciplinarna istraživanja potvrđuju upravo da se najviše u borbi protiv pranja novca može učiniti u fazi ulaganja, pogotovo kada osobama koji se bave nezakonitim aktivnostima nakon izvršenih nelegalnih i nezakonitih radnji ostaju sredstva koja su velika i po vrednosti i po količini i kako se moraju rešiti gotovog novca, tu su posebno ugrožene ustanove koje primaju novčane depozite. Zbog toga je Evropska Unija donela stroge propise po kojima se zahteva identifikacija klijenata kod otvaranja računa i uplata, obavezno vođenje odgovarajuće evidencije o depozitima, te obaveštavanje nadležnih organa o sumnjivim finansijskim transakcijama. U SAD postoji zakonska obaveza da banke moraju obavestiti nadležna tela o gotovinskim uplatama na račun u iznosu većem od deset hiljada dolara, a slični propisi postoje i u Australiji.

Već smo rekli da se pojedine faze pranja novca ne mogu jasno i precizno razgraničiti. Za primer možemo uzeti tipični obrazac pranja novca: Naime, novac prikupljen od prodaje droge na američkim ulicama prošvercovan je preko granice u Kanadu gde je u mnogobrojnim menjačnicama zamenjen za veće novčanice kako bi mu se smanjila težina i obim. Kuriri su organizovano putovali avionom i nosili novac u London, gde su obavljana plaćanja za finansijsku instituciju u Njujorku. U istrazi povodom ovog slučaja je ustanovljeno da su iz Velike Britanije izvršene uplate na 14 računa u Njujorku, koji su glasili na imena lokalnih direktora. Nakon toga sredstva su sa prikriivenim poreklom vraćena u SAD ili putem kredita koji su davani kompanijama koje su bile u vlasništvu naručioaca cele akcije ili se pak koristila finansijska institucija u Njujorku za depozit i kasnije neposredni transfer.

4. Ekonomske i socijalne posledice pranja novca

Pranje novca ima potencijalno razorne ekonomske, sigurnosne, i socijalne posledice. Ono podstiče narko dilere, teroriste, krijumčare oružja, korumpirane javne službenike i druge na primenu i širenje kriminalnih aktivnosti. Kriminal je svojim obuhvatom sve više međunarodni, a finansijski aspekti zločina postaju sve složeniji zbog brzog napretka tehnologije i globalizacije industrije finansijskih usluga. Dublje istraživanje nekih negativnih posledica na mikroekonomskom i makroekonomskom planu pomaže nam da objasnimo zašto je pranje novca tako složena opasnost.

Ekonomske posledice pranja novca su najznačajnije i možemo ih svrstati u nekoliko grupa u zavisnosti od konkretnog društveno ekonomskog ambijenta u kome se ove nezakonite aktivnosti odvijaju, i to (prema: <http://www.imf.org/external/np/ml/2001/eng/021201.pdf>):

- *Podrivanje integriteta finansijskih tržišta* - Dodatni iza-zovi za finansijske institucije koje se oslanjaju na nezakonito stečenu imovinu jesu odgovarajuće upravljanje vlastitom imovinom, obavezama i transakcijama. Npr. veliki iznosi legalizovanog novca sumnjivog porekla mogu stići do finansijske institucije da bi zatim iznenada, bez ikakvog obaveštenja, nestali preko telegrafskih transfera, i to u znak odgovora na netržišne faktore, kao što su policijske operacije. Sve to može dovesti do problema sa likvidnošću i navale na banke. Kriminalna aktivnost se povezuje i sa nekim bankarskim greškama u svetu, među koje svakako spada i neuspeh prve internet banke, banke Evropske Unije. Šta više i neke finansijske krize iz devedesetih, kao što je skandal sa prevarom, pranjem novca i podmićivanjem u BCCI (*Bank of Credit and Commerce International*) i propast *Barings Bank* 1995.
- *Gubitak kontrola nad ekonomskom politikom* - Pranje novca može izuzetno loše uticati i na devizni kurs i kamatne stope, s obzirom da oni koji se bave nelegalnim aktivnostima pranja novca žele svoja tako stečena sredstva reinvestirati u oblike koje je teže otkriti, a ne u one koje imaju visoku stopu povrata. Takođe, pranje novca može povećati opasnost od monetarne nestabilnosti zato što se takva sredstva mogu uložiti u namerno iskrivljivanje cena imovine i roba. Pranje novca i finansijski kriminal mogu dovesti do neuobičajenih i neočekivanih promena u potražnji novca i veće nestabilnosti međunarodnih tokova kapitala, novca i kamatnih stopa. Zbog nepredvidive prirode pranja novca i pratećeg gubitka političke kontrole, zdrava ekonomska politika može postati teško ostvarljiv cilj. Pranje novca, kao i ostale nezakonite aktivnosti, pogoduju stvaranju velike potrošačke moći pojedinaca u uslovima recesije, što iskrivljuje strukturu potrošnje i doprinosi nastanku klase novih bogataša.
- *Ekonomska nestabilnost* - One koji se bave nelegalnim aktivnostima pranja novca, u principu, ne zanima mnogo profit od njihovog ulaganja, nego pre svega zaštita sopstvene imovine. Tako oni svoja sredstva ulažu u aktivnosti koje nisu nužno ekonomski korisne za zemlju u kojoj su ta sredstva plasirana. Naime, ekonomski rast stagnira u onoj meri u kojoj pranje novca i finansijski krimi-

nal uspevaju preusmeriti sredstva sa zdravih ulaganja u niskokvalitetne investicije koje prikrivaju poreklo njihovog novca. U nekim zemljama, primera radi, ulaže se u cele industrije, kao što su građevinarstvo i hotelijerstvo, i to ne zbog stvarne potražnje, nego zbog kratkoročnih interesa onih koji se bave ovim poslovima. Takođe, kada te industrije prestanu da im odgovaraju, oni ih jednostavno napuštaju, što dovodi do njihovog sloma i nanosi ogromnu štetu ekonomijama koje te gubitke sebi jednostavno ne mogu dopustiti.

- ❑ *Gubitak poreskih prihoda* - Pranje novca smanjuje prihode od poreza i tako direktno nanosi štetu redovnim poreskim platišama. Ono takođe, otežava prikupljanje poreza i takav gubitak poreskih prihoda uglavnom znači više poreske stope od onih koje bi vdale da se radi o legitimno stečenoj imovini.
- ❑ *Ugrožavanje procesa privatizacije* - Pranje novca ugrožava nastojanje mnogih zemalja da privatizacijom rekonstruišu svoje ekonomije. Naime, kriminalne organizacije raspolažu ogromnim finansijskim sredstvima i mogu nadjačati sve legitime kupce državnih firmi, tako da privatizacija, iako ekonomski obično korisna, može poslužiti i kao način za pranje novca.

Sa pranjem novca su takođe povezane i duboke socijalne posledice i opasnosti. Naime, tek sa pranjem novca kriminal dobija svoj puni smisao jer zahvaljujući njemu krijumčari narkotika, šverceri i drugi kriminalci mogu širiti obim svog delovanja. Povećavaju se državni troškovi jer se moraju izdvajati veća sredstva za primenu zakona i zdravstveno osiguranje (na primer za zavisnike od narkotika) kako bi se suzbile ozbiljne posledice pranja novca. U ostale negativne socio ekonomske efekte pranja novca ubraja se i prebacivanje ekonomske moći sa tržišta, vlasti i građana na kriminalce. To u ekstremnim slučajevima može uroditi preuzimanjem legitime vlasti. Kada je reč o širim društvenim posledicama pranja novca treba imati u vidu da nijedna zemlja ne može sebi priuštiti da svoj ugled i finansijske institucije naruši povezivanjem sa poslovima pranja novca, posebno u današnjoj globalnoj ekonomiji. Poslovi pranja novca i različiti oblici finansijskog kriminala kao što su masovne finansijske prevare, insajderska trgovina vrednosnim papirima i razne pronevere u velikoj meri podrivaju poverenje u tržišta i ulogu profita u njima. Negativna reputacija kao posledica takvih aktivnosti, umanjuje legitime globalne šanse i globalni rast i istovremeno privlači međunarodne kriminalne organizacije sa nepoželjnom reputacijom i kratkoročnim ciljevima. Posledica toga

može biti usporavanje razvoja i ekonomskog rasta. Takođe, veoma je teško povratiti jednom narušenu finansijsku reputaciju neke zemlje jer vlada mora uložiti znatna sredstva za saniranje problema koji se eventualno mogao sprečiti odgovarajućom kontrolom pranja novca.

5. Zaključak

Pranje novca uvek vodi kriminalizaciji društva. Na početku se stvara utisak da zemlja napreduje, ali ubrzo oni koji su nelegalno došli do značajnih suma novca stiču ugled, bogatstvo i moć i pokušavaju da preuzmu kontrolu celokupnog finansijskog i privrednog sistema. Takve zemlje nemaju problema sa kriminalom, jer ne mogu da ga kontrolišu, jer kriminalne organizacije u suštini tu kontrolišu državu. Opasnost od procesa pranja novca po samo društvo sastoji se i u konsolidaciji ekonomske moći organizovanog kriminala, jer mu se omogućava da ulazi u legalnu ekonomiju. Gotovo je opšte poznato da mafija u Italiji ostvaruje veći prihod od svojih legalnih delatnosti, nego što ga ostvaruje od klasičnog kriminalnog delovanja. Međutim, iako se time nesumnjivo stvara bogatstvo i otvaraju nova radna mesta, legalno poslovanje koje je u vlasništvu organizovanog kriminala podrazumeva mnoge teškoće i opasnosti budući da se i tu jasno vide obrasci kriminalnog ponašanja poput iznuđivanja, pritisaka ili korupcije. Može se reći da proces pranja novca predstavlja složen i dinamičan izazov kako za celokupnu međunarodnu zajednicu, tako i za celokupnu međunarodnu bezbednost. Zbog globalne tendencije pranja novca, globalni standardi i međunarodna saradnja nužni su ako želimo sprečiti kriminalce u procesu pranja nezakonito stečenog novca i sprovođenju njihovih kriminalnih aktivnosti.

Literatura:

- Acin Sigulinski, S. (2002), *Menadžment u međunarodnoj trgovini*, Novi Sad : Pigmalion.
- Birks, P. (1995), *Laundering and tracing*, Oxford, Clarendon Press, New York, Oxford University.
- Blunden, B. (2001), *The Money Launderers: How They Do it and How to Catch Them at It*, Chalford: Management Books.
- Bošković, G. (2005),: *Pranje novca*, Beograd: Beosing.
- Bošković, M. (2009), "Pranje novca kao kriminološki i krivično-pravni problem", *Zbornik radova - Pravni fakultet u Novom Sadu*, br. 3.
- Bošković, M. (2009), *Organizovani kriminalitet: karakteristike i pojavnici*, Novi Sad: Prometej.
- Ehrenfeld, R. (1992), *Evil Money: Encounters Along the Money Trail*, New York: Harper Collins Publishers.
- Galbrejt, Dž. K. (1997), *Novac: odakle je došao, gde je otišao*, Beograd.

Gilmor, S. V. (2006), *Prjavi novac: razvoj međunarodnih mera za borbu protiv pranja novca i finansiranja terorizma*, Beograd.

Gilmore, C. W. (2001), *Dirty Money - The evolution of money laundering counter-measures*, Strasbourg: Council of Europe Press.

Summary: *In essence, money laundering in a country leads to an increasing criminalization of society. Specifically, at the very beginning, creating the impression that the country is progressing, but soon those who have illegally come to the significant amount of money gained prestige, wealth and power and try to take control of the entire financial and economic system. Such countries have problems with crime, because they can not control it, because the criminal organizations that essentially control the country. Risk of money laundering process by the company itself consists in the consolidation of economic power of organized crime, because it allows him to enter the legal economy. It is almost generally known that the Mafia in Italy achieved higher revenue from its legal activities, but that it obtains from the classical criminal activity. However, although this undoubtedly creates wealth and create new jobs, legitimate business that is owned by organized crime involves many difficulties and dangers as it is also clearly see the patterns of criminal conduct such as coercion, pressure or corruption. It can be said that the process of money laundering is a complex and dynamic challenge for the entire international community, as well as for the whole international security. Because of the global trends of money laundering, global standards and international cooperation are necessary if we are to prevent the criminals in the process of laundering illegally obtained money and conducting their criminal activities.*
